

САВРЕМЕНА ИСТРАЖИВАЊА ДЕЧЈЕГ ФОЛКЛОРА

Рад доноси краћи преглед постојеће литературе у домену дечијег фолклора у Србији, а затим, на основу ексцерпираних етнографских грађе, предлаже етнолингвистичку класификацију дечијих магијских текстова и текстова дечијег обичајног права. На крају су показане могућности антрополошко-лингвистичке анализе на транскрипту једног теренског разговора вођеног у Београду са децом основношколског узраста. Рад се залаже за прикупљање фолклора директно од деце на терену. Предлаже се употреба термина 'аутономни' дечији фолклор, имајући у виду његово ограничено функционисање у оквиру дечије субкултуре, која је, додатно, узрасно стратификована. Овај 'аутономни' фолклор одликује изразита перформативност и интерактивност.

Кључне речи: дечији фолклор, жанрови, теренска истраживања, етнолингвистика, антрополошка лингвистика, реконструкција фолклорног текста

У покушају да се одговори на питање којој дисциплини данас припада дечији фолклор или култура детињства у Србији, показало се да је поред студија народне књижевности и лингвистике (језик фолклора, психоллингвистика) ДФ значајна тема у педагогији и психологији (проучава се у оквиру развојне психологије). Почевши од деведесетих година ДФ долази у фокус когнитивних наука, а у Србији се изучава и на Факултету спорта и физичког васпитања („елементарне игре“). Сваремени дечији фолклор једнако припада етномузикологији, етнокорологији, класичној етнографији, књижевности за децу, класичној етнографији, савременој антропологији, студијама рода, социјалној историји и историји свакодневног живота: чини се да је за озбиљно бављење овим феноменом непоходан интегративни приступ.

Етнографија детињства – у оквиру које и тема дечијег фолклора (ДФ) – само делимично је истраживана у Србији и то у оквиру три значајне студије са темом улоге детета у традицијској култури (Миодраговић 1914, Ђорђевић 1941 и Требјешанин 1991). Грађу дечијег фолклора у савременом смислу садржи само хронолошки прва студија, Јована Миодраговића из 1914.

У Србији су ретке целовите збирке дечијег фолклора, од новијих је важно поменути колекцију дечијег фолклора из пиротског краја, Драгољуба Златковића, објављену у Софији 2003. године са 2240 текстова са варијантама. Успостављање јужнословенског корпуса дечијег фолклора, који је само илустративно коришћен у овом прилогу, захтевало је ексцерпцију великог броја етнографских студија и збирки „народне књижевности“, као што је то био случај и са, на пример, традиционалним загонеткама (Sikimić 1996).

Код јужних Словена (а код Срба у Војводини, још од Мемоара Саве Текелије са почетка 19. века), дечији фолклор се истражује у оквиру „народне педагогије“. Међу бројним педагошким часописима који су излазили на српском језику крајем 19. века било је и оних који су објављивали дечији фолклор: Нови васпитач, Сремски Карловци и Нови Сад (1888–1913); Учитељ (1882–1912; 1920–1941), орган Учитељског удружења (Србије); односно Школски вјесник који је излазио у Сарајеву.

Крајем 19. века дечији фолклор су објављивали и други часописи намењени ширем кругу читалаца: цетињска *Луча*, цетињска *Просвјета*, новосадски *Летопис Матице српске*, сарајевска *Босанска вила*, алексиначки *Караџић*. Значајна грађа у домену дечијег фолклора похрањена је у Етнографској збирци Архива САНУ у Београду.

Сакупљањем дечијег фолклора на терену у почетку су се углавном бавили сеоски свештеници и учитељи. У периоду после Другог светског рата, поред класичних збирки и серијских публикација као што су Зборник за народни живот и обичаје Јужних Славена и Српски етнографски зборник, постоје бројни, мање познати извори који објављују грађу и студије о дечијем фолклору.

У послератном периоду, посебно у периоду социјализма, оснивају се нови фолклористички часописи који објављују углавном теренску грађу (*Расковник*, *Развитак у Зајечару*), али и специјализоване серијске публикације са научним претензијама: Народно стваралаштво. Фолклор; зборници радова са редовних годишњих скупова Конгреса савеза фолклориста Југославије, затим *Кодови словенских култура* (број 7 из 2002. године био је посвећен деци), као и књижевно-теоријски часопис о дечијој књижевности *Детињство*.

Фокусирајући се само на новију етнографску грађу монографског обима, треба приметити да су се савремени етнологи бавили углавном дечијим играма и да се све важне монографије односе на област Војводине односно Срба у Румунији (Марјановић 2005, Крел 2005, Јаковљевић Шевић 2011, Марков Јоргован 2010).

Слично је са савременим педагозима, данас постоји неколико издања популарне монографије Љубице Сикимић (2008), а важна је и монографија Гордане Ж. Мијаиловић (2012).

Дечијим фолклором баве се и историчари и теоретичари дечије књижевности: Јован Љуштановић (2012), Миомир Милинковић (2012), Тихомир Петровић (2008), Снежана Шаранчић-Чутура (2006). На тржишту књига се могу наћи и бројне антологије дечијег фолклора (на пример, Петровић 2010, Алерић, Бућан 2010, Томић 2010).

Етнолингвистичка истраживања дечијег фолклора

Дечији фолклор (ДФ) представља једну од најстаријих континуираних традиција која се преноси усменим путем. Постоје два основна типа ДФ: фолклор који преносе деца међусобно (деца су извођачи) и фолклор намењен деци, који одрасли изводе за децу, у коме су деца најчешће само публика. У фолклористици су понуђене различите жанровске поделе ДФ и његова систематизација (на пример, у односу на функцију ДФ у игри).

Чисто филолошки приступ, оријентисан на анализу језичких творевина и жанровске закономерности показао се веома ограничен и не сасвим плодотворан.² Показало се да истраживач мора познавати дечију психологију и особености дечијег развоја. Анализу додатно усложњава чињеница да током десет година (од четврте до четрнаесте године) деца неколико пута мењају свој фолклорни репертоар (уп. Топорков 2000).

Почетком деведесетих година у Србији започиње снажан утицај руске етнолингвистичке школе. У овом духу започињу у етнолингвистичка истраживања језика фолклора чији је резултат монографија Sikimić 1996 (са основним циљем реконструкције фолклорног текста). Следе други радови на тему реконструкције словенске културе на основу грађе из дечијег фолклора: Сикимић 1997, 1997а, 1997б, 1998, 1999, 1991, 199б, односно дечије магијске формуле 1996а, 2001, 2001а.³ Руска етнолингвистичка фолклористика такође користи термин 'етнографија детињства' (Науменко 1998). Деца се посматрају као субетницитет и говори се о постојању дечије субкултуре.

У наставку следи једано од могућих виђеа дечијег фолклора из етнолингвистичког угла, који у временском смислу подразумева 'етнографски презент' (а заправо корпус чини грађа прикупљена у распону од скоро два века). У питању је грађа ексцерпирана из постојеће, а у сваком погледу хетерогене грађе.

Успаванке су функционално јединствене: њихов је циљ да се дете успава, али се текстови структурно веома разликују. За руски фолклор карактеристични су текстови са обраћањем различитим бићима са молбом да се успава дете; бројне јужнословенске успаванке садрже елементе магијских текстова, нпр. већ у структури формуле: Сан у бешу, а несан под бешу / Несана ти вода однијела.⁴

У ДФ се укључује и низ кратких, структурно хетерогених текстова (намењених забављању детета који прате и прве игре са одређеним деловима тела детета. Код Јужних Словена и ови текстови често садрже магијске елементе, као што је претња смрћу.

У нешто старијем узрасту деци су намењени кумулативни текстови које је потребно запамтити. На граници између ДФ намењеног деци и аутономног ДФ, који изводе сама деца, налазе се текстови за које се подразумевају интеракција и одређена способност, односно знање: брзалице и загонетке.⁵ Једнако су на граници разбрајалице, оне имају исту функцију и служе за одређивање редоследа играча или

2 Дечији фолклор као термин и научно истраживање засновани су у СССР двадесетих година 20. века. У то време фолклористи постављају питања о целовитости истраживања дечије културе, детињства („дечија етнографија“), још тада је руски фолклориста Г. С. Виноградов истакао идеју да дечији фолклор треба да обухвати само оно што стварају сама деца или оно што је ушло у њихов репертоар из репертоара одраслих. Фолклору одраслих припадају успаванке и друге игре и текстови намењени малој деци јер су важно средство традиционалне педагогије и имају директну педагошку функцију (у питању су жанрови којима је дете адресат а не извођач).

3 Лингвистичка истраживања дечијег језика (у домену психоллингвистике) међу првима је обављала Свенка Савић (уп. нпр. Савић 1985), за рани узраст до четири године може се консултовати и Српски електронски корпус раног дечјег говора који садржи и видео снимке деце приликом игре.

4 О успаванкама као жанру дечијег фолклора уп. Пешикан Љуштановић 2011 и 2013.

5 О брзалицама из лингвистичког и енигматског угла в. Сикимић/Оташевић 2000.

одређивање дужине трајања неког периода у игри. Структурно могу бити сасвим различите од обичног линеарног нумеричког низа или његових трансформација; за разбрајање се преузимају и разни други текстови. Као остаци сакралне пародије, код Јужних Словена, уобичајене су дечије молитвице пре спавања и код католика (*Pejmo spat, / Bog je zvat. /Pejmo gledat, / koga Marija djeva /Angelce napaja*, Štrekelj 1907: 757) и код православних (Крст на небу, крст на земљи; / крст на кући, крст у кући, Милићевић 1984: 22).

У ширем смислу ДФ укључује изреке које одражавају традијиска веровања или ставове о детињству и одгајању деце, на пример, веровања о начину рађања детета, или цео низ ликова са наменом плашења деце. Дечије игре део су имитативне магије одраслих: код Јужних Словена, и хришћана и муслимана, постоји веровања да када се деца играју сахране слуте на смрт неког из породице или да предсказују рат. Муслимани у Босни верују да играње клиса предсказује гладну годину, играње пиљцима (каменчићима) утиче на временске прилике: изазива град или спречава кишу у сушним периодима. Слична гатања о благостању или глади на основу дечијих игара постоје и у Белорусији.

Дете је неопходан актер у неким календарским празницима Јужних Словена: током божићних празника, и посебно на празнике Детињци (код Срба у Босни и Херцеговини и по градовима у Србији, обичај откупљивања деце треће недеље пред Божић, да их старији не „обесе“), Материце (у Србији друге недеље пре Божића, обичај везивања мајке ради откупа), Оцеви (у Србији, обичај везивања оца који се откупљује новцем или даровима прве недеље пре Божића), затим у околиналним ритуалима: када се помуже крава после тељења, или приликом проходавања малог детета.

Новији етнографски и теренски записи код Јужних Словена потврђују скоро искључиво учешће деце или група деце у опходним ритуалима: коледање, додоле, лазарице, јеремије, краљице, ношења Вертепа, у жетвеним свечаностима на Духове и „Дужијанцу“ (код Хрвата и Буњеваца).

У социјалном смислу важно место у ДФ заузима склапање побратимства и посестримства, ритуално склапање кумства (кумачење) деце на одређене дане у години. У ширем смислу у ДФ укључују се и елементи активне улога деце у традијиској култури своје заједнице: почевши од значајних догађаја у животу деце, као што су кризмање и прва причест код католика, односно сунећење код муслимана, па све до обуке у традиционалним песмама, играма и пословима у свакодневном животу. Зачајна је улога деце празницима из животног циклуса (нпр. код Јужних Словена наконче на свадби; девојчица замеси погачу за невесту; ношење воде и изливање воде за мртве).

Дечији фолклор у ужем значењу изводе искључиво деца међусобно, ван сфере утицаја одраслих.⁶ Овај ’аутономни’ фолклор одликује изразита перформативност и интерактивност. Савремена руска фолклористика говори о постојању дечје субкултуре

6 Савремени руски фолклористи (Белоусов и др. 2005) предлажу следећу модификација старе класификације дечијег фолклора Г. С. Виноградова: дечији календарски фолклор; дечији магијски фолклор; дечије игре – а. фолклор игре (разбрајалице, играње улога, текстови из обалсти ’дечијег (обичајног) права’, магија у игри, казне, б. фолклор језичких игара; дечији животни фолклор (бытовой) који укључује фолклор етикетије и дечијег права: формуле плашења пре физичких обрачуна, регулација конфликта и (вероватно) тајни језици.

и њеној полистадијалности у којој се издвајају три епохе или фазе. ДФ укључује све основне домене фолклора, како нематеријалну, тако и материјалну културу, на пример, израду играчака, инструмената и слично. Будући да постоји врло мало записа дечијих магијских текстова и дечијег обичајног права неопходно их је сагледавати у њиховом што ширем ареалном, а подразумева се – и временском контексту.

Психолози указују да је ДФ рефлектује реалне односе моћи и ауторитета. Ако су деца у односу према одраслима релативно немоћна, то није тако када су у групи вршњака или у односу према другој деци млађој или слабијој. Ругалице су често праћене одећеним радњама и гестовима, могу се односити на лично име, занимање, националност, физичку или психичку особину детета, групе деце, али и одраслих. Текстови ругалица су адаптабилни, тако се, структурно сличан текст (мотив неприличне исхране) код Јужних Словена намењује дететету тужибаби и кукавици: Кукавица уловила зеца, три године хранила се с месом а четврте кости оглодане. (Капетановић 1888: 271). Као неприлично оцењује се и понашање дечака као девојчице, као у широм Србије распрострањеној ругалици Женски Петко, царева девџка, али је дечија култура санкционисала и понашање девојчице као дечака којима се говорило: *respukneni dečko* (Хрватска, Самобор, Lang 1912: 47).

Из угла етнолингвистичке географије важно је указати да и варијанте неких текстова ругалица оформирају одређене изоглосе. На пример, ругалица ошишаном детету у којој се адресат именује по зооморфном моделу „ошишано прасе скаче по пољу“ (нпр. Стрижено прасе по градину пасе, Димитровград, Златковић 1999: 148) карактеристична за Бугарску, Македонију и источну Србију; док је за централну Србију и Хрватску карактеристична употреба антропоморфног модела типа „шишакбријак“ (обично са редупликацијом, примеру у РСАНУ у одредницама бријак и бријакиња). Изофункционална са текстом ругалице је и специфична физичка казна (Војводина, Србија): ошишаном детету вршњаци ударају чврге.

Бројне формуле служе за регулисање социјалних односа између деце (односно припадају домену дечијег обичајног права), на пример – мирење: завађена деца и данас у Србији говоре док спајају кажипрст у кажипрст: Мир, мир, мир, нико није крив (запажање аутора), односно, код источних Словена спајају мали прст (СД у одредници палец).

Магија коју практикују деца саставни је део дечијег фолклора, може бити како вербална тако и невербална. У многим примерима је тешко разграничити магију од формула из домена дечијег обичајног права. Дечије игре су регулисане целим системом формула које често садрже опцене елементе који су старији записивачи вероватно цензуришали, а о чијем се постојању може само индиректно закључивати на основу савремених теренских записа. Ексцерпирана етнографска грађа потврђује постојање следећих формула:

а) Формула за почетак игре. Деца пре почетка игре заједно певају: Гу, гу, ајдемо те лугу. / Одоше нам говеда, / Преко брда голема. / Никог за њ'ма нема / Разма једно ђевојче. / Она бере невена, / да закити ђевера. / Ђевер коња води / Ђевојци се нада. (Босна, Фоча, Поповић 1890: 220). Уводна формула за игру „тира“ гласи: *Tira i potira / i konj vila. / I sva igra.* (Сарајево, Zovko 1898: 997).

б) Формула за завршетак игре. Када деца прекидају игру ударе неко друго дете и

кажу: „Љага!“ (Лика, РСАНУ одредница љага) или: На њему љага и љаганац, на теби куга и поганац (Лика, Банија, Славонија, РСАНУ у одредници љаганац).

в) Магија да се добије у дечијој игри део је магијских радњи и текстова за стицање добити, а постоје бројни примери из Босне, Црне Горе и Србије: за добит у игри (ораси, дугмад, новчићи) тресе се поклопљених дланова и говори: Берите се, купите се, како офце на планину. (Призрен, Чемерикић, збирка речи за РСАНУ, одредница купити се), или *Kupili se, legli se! Kupili se, legli se!* (Сарајево, Zovko 1898: 997).

г) Вербална магија да противник изгуби у игри током друге половине 20. века у Београду се изражавала формулом: Аши маши да промаши (Београд, ауторово запажање); али се једнако примењује и невербална магија, на пример у Заострога у Далмацији да би дете које гађа дрвеном лоптом промашило, друго дете дигне ногу и своју лопту пребаци испод ноге из руке у руку (Banović 1918: 207).

д) Детету које квари игру упућују се клетве: Тко разврти шалу, разврти га, боже, на свилеке коже, од курца му капица, а од пизде аљица (Банија, Вучковић 1996: 148), или се побеђени противник вређа и кажњава на различите начине.

е) Постоји и вербална магијска заштита од нехотичног повређивања другог учесника у игри и др.

У бројним магијским текстовима деца се обраћају сунцу, киши, дуги, пролећу, животињама, инсектима и птицама. Код Јужних Словена деца су се играла попцем (да се попне уз сламку), гундељима, јеленком; затим биљкама као што су дивља детелина, цвет јоргована, пуштају крв травом крвавицом или куницом (Вук, Рјечник).

У Македонији се деца ударају кукуреком, старији записи потврђују да су Бугарској и Србији деца певала када виде биљку кукурек. Магијске формуле деца су изговарала и када виде млад месец, када терају дим од себе, постојеле су, а и данас се на терену од старијих саговорника још могу забележити сећања на дечије формуле да престане киша, изреке када истовремено пада киша и сија сунце, када се појави дуга.

Својеврсном дечијом медицином, деца су лечила штучање, брадавице, воду из ушију, кад утрне рука или нога, кад упадне трн у око, или неку рану.

Раличитим врстама врачања деца су обично тражила одговор за кога ће се удати или оженити (на пример, на основу кретања бубамаре, кидањем листића са одређене биљке и изговарањем кратке формуле: Воли, не воли, затим цртањем разних табела и играчкама од посебно пресавијеног папира), или само испуњење замишљене жеље (дувањем у трепавицу). Многа од ових дечијих врачања и данас су део активног фолклорног фонда.

У новије време постоји и писани ДФ (парафолклор): споменари, песмарице и лексикони, као и дечија прерада, често пародија, уметничког фолклора: У по бурне црне ноћи, Феруз паша из сна скочи, па отрча до нокшира, напуни га до оквира (ауторов дечији споменар, Нови Сад).

Антрополошко лингвистичка истраживања дечијег фолклора

Тимска теренска истраживања, која се обављају у оквиру редовног рада на пројекту Балканолошког института у Београду, укључују, кад год је то могуће, и теме из домена дечјег фолклора али углавном кроз сећања старијих саговорника (одличну

илустрацију примењеног теренског поступка представља прилог Илић 2005 на грађи Срба из Мађарске). Тако добијена слика о дечјем фолклору свакако представља реконструкцију али истовремено пролази и кроз генерацијски филтер, могло би се говорити о двострукој реконструкцији. Од одраслих саговорника добија се углавном дечји фолклор у ширем смислу који укључује текстове и игре које одрасли намењују и изводе малој деци.⁷

Кад год је то могуће дечји фолклор се снима директно од деце на терену, а допуњава се сазнањима из прве руке, односно од деце из Београда. У овом случају у питању је, наравно, дечји фолклор у ужем смислу речи, за који се може употребити и термин термин 'аутономни' дечји фолклор, имајући у виду његово ограничено функционисање у кругу деце. У овом случају у питању су узасно стратификовани узорци фолклора а не фолклор одраслих намењен деци. Овај аутономни фолклор одликује изразита перформативност и интерактивност.

У наставку прилога биће показне стратегије прикупљања и документовања дечијег фолклора у савременим, урбаним условима.⁸

У спонтаној ситуацији, чије снимање није било предвиђено, десетак тинејџера узраста око 16 година било је окупљено на приватној кућној забави у Београду, маја 2013. Будући да у 22 часа морају да прекину са гласном музиком и да се утишају, сви негодују. Једна девојчица пита: „Да се играмо нечега?“ Добија следеће предлоге: „масне фоте“, „иде маца око тебе.“ У овом узрасту овакви предлози представљају ироничне реакције и, наравно, ови београдски тинејџери се не играју ни једне ни друге поменуте игре. Друга предложена игра („иде маца око тебе“) свакако се генерацијски смешта у предшколски узраст, али је зато прва предложена („масне фоте“) још увек уобичајена игра деце у основној школи.

Следећи транскрипт разговора⁹ потврђује да поменута игра „масне фоте“ представља део активног фонда дечијег фолклора у Београду код деце узраста 11–12 година:

М: И понекад кад играмо. У школи кад нам је досадно, на великом одмору, буде, буде киша и онда не можемо напоље, а у холу није тако занимљиво, па узмемо флашу од сока и завртимо и онда. Масне фоте, па има ту неких заљубљених парова, па се ми зезамо тако, намерно њима наместимо. (Аха, и шта им намештате?) Т: Па да се љубе. М: Да, да се љубе. (Да се љубе?) М: Највише.

7 Један такав упитник на тему „Детињство“, био је развијен и примењиван се семинарским радовима у оквиру предмета „Род и етницитет“ на Мастер студијама рода АЦИМСИ, Универзитета у Новом Саду (199–2013).

8 **Важно је указати да међу оскудним подацима о аутономном дечијем фолклору у урбаној средини важно место заузима етнографска студија Зорнице Рајковић: она је снимање и посматрање свог детета и његовог одрастања у граду Загребу бележила током седамдесетих година 20. века (Рајковић 1978). И аутор овог прилога повремено је сам бележио и снимао дечији фолклор од своје деце.**

9 **Професор Соња Петровић**, са Филолошког факултета у Београду, уступила је студентску теренску збирку грађе снимљену августа и септембра 2012. на тему дечијег фолклора у Београду. Збирку су у оквиру предмета „Увод у методологију теренског истраживања фолклора“ прикупиле и транскрибовале студенткиње Сандра Видић, Тамара Ђокић и Георгина Станишић. У питању су разговори вођени са саговорницима различитог узраста, а за потребе овог рада одбарани су сегменти транскрипта једног разговора са двојцом дечака узраста 11 и 12 година.

Т: И да ударају главом у врата школе. М: Понекад.
(Знају да им намештате?) М: Да, знају.

Истраживачи (студенти) очигледно су и сами носиоци дечијег фолклора јер на спонтани помен страшних прича постављају низ додатних питања:

Т: Па ми смо раније волели често, када падне мрак и када више не могу да се играју никакве игре, да седнемо ту на склониште и да причамо страшне приче једни другима.

(Је л знаш, је л се сећаш неке страшне приче, онако, која ти је баш била страшна? [...])

А је л можеш да нам испричаш неку причу ти, страшну? Било коју.) Т: Па и не бих баш да причам страшне приче. [...] М: Ја могу да се сетим кад смо се ми једном пуно уплашили. Не, тај Недељко је причо Крвава Мери. (Аха. Добро, ајде испричај нам онда.) М: Па се један наш друг плашио цео летњи распуст. (Стварно?) М: Баш се не сећам како је то било, ал као да је он призивао, као. Мери и да му се она појавила нешто, ммм, ставио је неких седам свећа и овде на нози му се, имо је рану у облику седмице. [...] М: И причали смо још неке страшне приче, ал сад тренутно не могу да се сетим. [...] М: Тај друг живи тамо, а ми кад смо били код њега, о, шта смо оно радили, он је нас стално плашио. [...] М: Ал и он се уплашио пуно. [...] Тај Недељко је пришао и узео, ставио око овако на, ммм, шпијунку и покуцао. И онда су ови дошли кад су проверили ко је, сви су се преплашили, јер је претходне вечери причао причу како се појавио дух који је ставио око на шпијунку.

[...] А тај је Никола, Влајковић се сакрио под кревет и кренуо да вришти: „Јаууу! Дух!”

Активно постојање 'страшног' фолклорног слоја – у дечијим наративима (а можда и у стихованим формама), као и у одговарајућим 'хорор' играма и забавама – очигледно је веома добро познат феномен у савременој урбаној дечјијој и омладинској субкултури. Чини се да је фолклористима у Србији остао изван круга интересовања.¹⁰

10 Чешки етнолог Јана Поспишилова (2012) писала је о страшним причама, хорорима (нуминозним доживљајима) као резистентном облику дечијег фолклора у Чешкој, ана личној теренској грађи: према ауторкиној претпоставци – оне се у чешкој средини јављају половином шездесетих година 20. века.

Руска фолклористика почиње да се бави страшним причама дечијег фолклора (рус. страшилки) почевши од осамдесетих година 20. века (анализу новијих руских фолклористичких студија о овом феномену в. у: Топорков 2000). Страшне приче (страшилки), према претпоставкама неких аутор у Русији настају крајем четрдесетих година 20. века, али истраживачи их примећују (бележе и анализирају) тек почетком осамдесетих. Постављају се питања психолошке основе жанра, једно од доминантних схватања је да су намењене савладавању страха и постизању емоционалне катарзе (тарапеутска функција), али се код неких аутора проблематизује. Ради се на њиховој класификацији, постоји чак и индекс њихових сижеа (Белоусов и др. 2005).

У англосаксонском свету феномен страшних прича (*horror, scary*), до те мере је добро истражен (на пример: Ellis 1994, Tucker 2005), да се у новије време јавља и посебна књижевност са овом тематиком намењена деци. Одлично је проучен и мотив Крваве Мери коју помињу и београдски дечаки (Dundes 2002, Armitage 2006). Важно је указати да се феноменом (америчких!) урбаних легенди, жанровски

(Је л се играш још нечега сада?) Т: Сада нам је омиљена игра [смех], такође и даље играмо фудбал, али често играмо и лозинке. (Добро, је л знаш да нам кажеш правила за лозинку? Како се то игра?) Т: Лозинке је игра у којој се делимо у две екипе, ммм [смех]. (И колко вас има у којој екипи?) Т: Ммм, није важан број деце, али циљ игре је да једна екипа смисли своју лозинку и онда бежи, свако. Поделе слова међу собом и онда друга екипа која их јури, сваког треба да ухвати и да му овај каже слово. Да, интересантно, и онда тако мењају, овај, час овај прави, смишља лозинку, час онај. (А где се то игра, напољу или?) Т: Напољу.

Истраживачи – студенти, десетак година старији од својих саговорника, свесни су реалног стања савременог урбаног фолклора и постављају питања која проблематизују постојање групе и начина комуникације. Очигледно је да оба узраста (десетогодишњаци и двадесетогодишњаци) чине јединставну групу корисника интернет игара и интернет фолклора:

(И шта ти радиш кад си сам код куће?) М: Па обично гледам телевизор, будем на компјутеру, а кад ми све то досади он-, онда легнем у кревет и гледам у плафон и не знам шта ћу и онда зивкам другаре да л ће напоље. (Аха, а на компјутеру које игрице играш?) М: Па обично или одем на фејсбук или играм кантер страјк или ге-те-а. (Па добро, у кантеру имаш онако неке противнике, је л тако?) М: Да, да, да. (Па је л се дописујеш са њима у оној као соби?) [...] М: Не. Само гледам да имам што већи скор.

Полазећи од теренских чињеница, онако како су их представила ова два београдска дечака и њихови десетак година старији истраживачи, најмање четири основна задатка постављају се пред савремену српску фолклористику: проблематизација групе вршњака и могућности виртуелне комуникације (дечији фолклор на интернету, веза дечијег фолклора и компјутерских игара), постојање и трансмисија страшних прича и дечијих вицева и њихова контекстуализација у одговарајућем реалном простору. Сва ова питања одавно су већ постављена и дискутована у бројним фолклористичким центрима у свету.¹¹ Једнако је већ одавно прикупљена и систематизована одговарајућа грађа савременог дечијег фолклора.

Класичној фолклористици у Србији нове путеве истраживања отварају

веома блиских дечијим страшним причама, баве и београдски антрополози (Kovačević 2009).

- 11 Британски фолклористи Јона и Питер Опи још средином 20. века скренули су пажњу да уз мноштво књига намењених деци како да се играју или оних намењених одраслима које треба обучити да обучавају децу играма, мали број студија бележи игре које деца заиста играју. Преовлађује став да савремена деца (за разлику од деце раније у прошлости) имају мало сопствених забава, да нису способна да се самоорганизују, да су се навикла само на посматрачке забаве и да ће им бити досадно ако се оставе сама са собом. Стиче се утисак да одрасли треба да смишљају идеје за децу, да им обезбеђује материјал за играње и да се играју са њима: визија детињства и даље се заснива на односу одрасли – деца (Орије 1969). Поменута студија била је намењена деконструкцији оваквих схватања. Савремена академска истраживања (једнако као и популарну перцепцију) карактерише носталгија због напуштања отвореног простора, групних и физичких игара и прелазак у затворени простор у коме се дете игра само са собом уз помоћ дигиталне технологије (Herbergs 2007–2008).

граничне дисциплине, пре свега антропологија и лингвистика. Ефекти таквих интердисциплинарних удруживања могу дати сасвим диспаратне резултате: док етнолингвистика фиксира фолклорни текст у неко конструисано прединдустријско доба и, обично, руралне заједнице, антрополошка лингвистика, без обзира на сва ограничења њене квалитативне методе прикупљања грађе, отвара могућност остваривања (свакако ограниченог) увида у динамику дечијег фолклора, као и фолклора у целини. Са друге стране, применом етнолингвистичких принципа и ексцерпцијом довољно репрезентативног корпуса из постојеће фолклорне грађе може се аналитичким путем и мапирањем развити представа о просторним ареалима фолклорних реалија.

ЛИТЕРАТУРА

- Алерић Верица, Бућан Драгана (2010) *Игре које ђаци воле*, Београд: В. Алерић, Д. Бућан.
- Белоусов, А. Ф., Головин, В. В., Кулешов, Е. В., Лурье, М. Л. (2005), *Детский фольклор: итоги и перспективы изучения, Первый Всероссийский конгресс фольклористов Т. 1*, Москва: ГРЦРФ, 215–242.
- Вучковић, Љубомир (1996) *Трновац Глински и банијска огњишта*, Београд: Хроника села 48.
- Ђорђевић, Тихомир (1941) *Деца у веровањима и обичајима нашега народа*, Београд: Централни хигијенски завод.
- Златковић, Драгољуб (1999) Поетско народно стваралаштво за децу у пиротском крају, *Етно-културолошки зборник V*, Сврљиг, 145–149.
- Златковић, Драгољуб (2002) *Тулу лан булку лан. Песме за децу и дечје песме из пиротског краја*, Пирот: Дом културе Пирот.
- Златковић, Драгољуб (2003), *Дечји фолклор у Пиротском крају*, Софија: ДИОС.
- Илић, Марија (2005) Фолклорни текст у процесу заборављања, *Гласник Етнографског института САНУ LIII*, Београд, 321–335.
- Јаковљевић Шевић, Тијана (2011), *Дечје игре у Новом Саду у првој половини двадесетог века*, Нови Сад: Музеј града Новог Сада.
- Капетановић, Мехмед-бег Љубушак (1888) *Народно благо*, Сарајево: Шпиндлер и Лешнер.
- Крел, Александар (2005), *Дечије игре. Традиционалне српске такмичарске дечије игре у Товаришеву (Бачка)*, Београд: Српски генеалогски центар.
- Љуштановић, Јован (2012) *Књижевност за децу у огледалу културе*, Нови Сад: Међународни центар књижевности за децу Змајеве дечије игре.
- Марјановић, Весна (2005), *Традиционалне дечје игре у Војводини*, Нови Сад: Матица српска.
- Марков Јоргован, Јаворка (2010), *Време безазлености: дечије игре у Поморишју*, Темишвар: Савез Срба у Румунији.
- Мијаиловић, Гордана Ж. (2012), *Игра у предшколском кирикулуму*, Београд: Задужбина Андрејевић.

- Милинковић, Миомир (2012), *Нацрт за периодизацију српске књижевности за децу*, Нови Сад: Међународни центар књижевности за децу Змајеве дечје игре.
- Милићевић, Милан Ђ. (1984²) *Живот Срба сељака*, Београд: Просвета.
- Миодраговић, Јован (1914) *Народна педагогија у Срба, или како српски народ подиже пород свој*, Београд: Задужбина Илије Коларца.
- Науменко, Г. М. (1998) *Етнографија детства*, Москва: Беловодье.
- Петровић, Тихомир (2008), *Историја српске књижевности за децу*, Нови Сад: Змајеве дечје игре.
- Петровић, Тихомир (2010), *Цветник народне књижевности за децу*, Нови Сад: Змајеве дечје игре.
- Пешикан Љуштановић, Љиљана (2011), Усмена успаванка – условност жанра, *Годишњак катедре за српску књижевности са јужнословенским књижевностима VI*, Посвећено успомени на проф. др Радмилу Пешић, 131–148.
- Пешикан Љуштановић, Љиљана (2013), Време као благослов – усмена успаванка и жанрови намењени деци између прошлости и будућности, *Време, вакат, земан. Аспекти времена у фолклору* (Лидија Делић, ур.), Београд: Институт за књижевност и уметност, 317–329.
- Поповић, М. С. (1890) Народна педагогија, *Нови васпитач III*, Нови Сад, 213–221.
- Поспишилова, Јана (2012), Хумористички стихови и хорори – највиталније форме дечјег фолклора, *Belief narrative genres* (Zoja Karanović, Willem de Blécourt eds.), Novi Sad: Filozofski fakultet, 229–237.
- РАСНУ – Речник српскохрватског књижевног и народног језика 1–, Београд: Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- СД – Славянские древности. Этнолингвистический словарь под редакцией Н. И. Толстого 1–5, Москва: Международные отношения, 1995–2012.
- Сикимић, Биљана (1996а), Митска бића дечијег фолклора: киша са сунцем, *Од мита до фолка*, Лицеум 2, Крагујевац 1996а, 90–02.
- Сикимић, Биљана (1997), Что же на самом деле случилось с мышью?, *Живая старина 2*, Москва, 30–32.
- Сикимић, Биљана (1997б), Појела маца, *Кодови словенских култура 2, Храна*, Београд, 129–137.
- Сикимич, Биљана (1998), Детские дразнилки, *Живая старина 1*, Москва 1998, 21–24.
- Сикимић, Биљана (1999), Ђаво и јалова жена, *Славянские этюды, Сборник к юбилею С. М. Толстой*, Москва, 416–475.
- Сикимић, Биљана (1999б), Птица богомољица, *Наш језик XXXIII*, Београд, 72–85.
- Сикимић, Биљана, Оташевић, Ђорђе (2000), Еротске народне брзалице, *Еротско у фолклору Словена*, Београд, 262–286.
- Сикимић, Биљана (2001), Вербална магија уз дим и вагтру, *Расковник 100*, Београд, 60–72.
- Сикимић, Биљана (2001а), Бели Русман, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор LXV–LXVI/1–4*, Београд, 145–154.
- Сикимић, Љубица (2008), *Дечје игре некад и сад*, Београд: Креативни центар.
- Текелија, Сава (1989), *Описаније живота мога*, Београд: Нолит.
- Томић, Миомир, Томић, Тамара (2010), *Енциклопедија дечијих игара*, Земун: ЈРЈ.

- Топорков, Андрей (2000) Детские секреты в научном освещении, НЛЮ 45, <http://magazines.russ.ru/nlo/2000/45/topork.html>
- Требјешанин, Жарко (1991), *Представа о детету у српској култури*, Београд: Српска књижевна задруга.
- Шаранчић-Чутура, Снежана (2006), *Нови живот старе приче. Усмена књижевност у прози за децу на крају XX века*, Нови Сад: Змајеве дечје игре.
- Armitage, Marc (2006), “All about Mary”: Children’s use of the toilet ghost story as a mechanism for dealing with fear, but fear of what?, *Contemporary Legend* n.s. 9, 1–27.
- Banović, Stjepan (1918) Vjerovanja (Zaostrog u Dalamciji), *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 23, Zagreb, 185–214.
- Dundes, Alan (2002), *Bloody Mary in the mirror. Essays in psychoanalytic Folkloristics*, Jackson: University Press of Mississippi.
- Ellis, Bill (1994), The “Hook” reconsidered: problems in classifying and interpreting adolescent horror legends, *Folklore* 105, 61–75.
- Hercbergs, Dana (2007–2008), A reassessment of Children’s Folklore Classification, *Children’s Folklore Review* 30, 25–34.
- Kovačević, Ivan (2009), *Urbane legende. Ogledi iz američkog folklor*, Београд: Српски генеалошки центар.
- Lang, Milan (1912) Samobor, narodni život i običaji, *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* XVII, Zagreb, 1–150.
- Opie, Iona and Peter (1969), *Children’s Games in Street and Playground*, Oxford: At the Clarendon Press.
- Rajković, Zorica (1978), Današnji dječiji folklor – istraživanje u Zagrebu, *Narodna umjetnost* 15, Zagreb, 37–96.
- Savić, Svenka (1985), *Narativi kod dece*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Sikimić, Biljana (1996), *Etimologija i male folklorne forme*, Београд: Институт за српски језик SANU.
- Sikimić, Biljana (1997a), Jedna srpsko–rumunska folklorna izoglosa, *Radovi simpozijuma jugoslovenski Banat, kulturna i istorijska prošlost* 1, Београд, 160–176.
- Sikimic, Biljana (1999a), Violent death in South Slavic children’s folklore, *Etnolog* 9, Ljubljana, 27–37.
- Štrekelj, Karel (1907) *Slovenske narodne pesmi* 11, Ljubljana: Slovenska matica.
- Tucker, Elisabeth (2005), Ghosts in mirrors: reflections of the self, *The Journal of American Folklore* 118/468, 186–203.
- Zovko, Ivan (1898) Djetinje pjesmice, *Školski vejsnik* V, Sarajevo, 996–1000.

Biljana Sikimić

CONTEMPORARY RESEARCH OF CHILDREN'S FOLKLORE

Summary

The paper presents a brief overview of the existing literature in the field of Serbian children's folklore. Based on excerpted ethnographic material one ethnolinguistic classification of children's magical texts and texts of children's customary law is suggested.

Finally, possibilities of anthropological linguistic analysis of the interview held in Belgrade with primary school children were shown. The author advocates the collecting of children's folklore directly in the field and from children in the playground.

The term 'autonomous' children's folklore is proposed, given its limited function only within children's subculture, which, in addition, is age-stratified. The 'autonomous' folklore is characterized by extreme performativity and interactivity.